

ESNEK KAPİTALİZME UYUMLU ESNEK-İNSAN'I OLUŞTURMA SÜRECİNDE MEDYA

MUKADDER ÇAKIR AYDIN

Giriş

Kapitalizmin geldiği yeni aşama ile birlikte, kısa-vadeli, geçici, istikrarsız ve oldukça değişken yapılı oluşumlar yaygınlaşmış, iş hayatında görev tanımlamalarının belirsizliği, açık-uçluluğun egemen olması bir işleyiş süreci olarak son derece olağan hale gelmiştir. Süreksizliğin temel olduğu bu esnek-kapitalizm aşamasının doğal ve zorunlu sonucu, bireysel karakter oluşumu bağlamında da "esnekleşme" biçiminde yaşanmaktadır.

İlk bakışta oldukça olumlu izlenimler bırakan ve çağrıştıran esnek-karakter yapısının, derinlemesine düşünüldüğünde aşırı ve sürekli değişken olmayı, bunun sonucu olarak güvenilmezlikleri, sadakatsizliği, depresif yapılı birey psikolojisini, yüzeysel kişiliklere sahip olmayı içerdiği ve beslediği fark edilebilmektedir.

Yeni kapitalizmden bireydeki karakter aşınmasına ve sosyal ve kültürel hayatın yapılandırılmasına uzanan bu süreçte Medya önemli etkileri ile karşımıza çıkmaktadır.

Bu nedenle bu çalışmada medya, bütün bu işleyişin kabullenilir, uygulanabilir, sürdürülebilir olmasındaki etkileri göz önünde bulundurularak ele alınmış, kitlelerin yönlendirilmesinde yönetim stratejileri açısından ne denli vazgeçilmez olduğu vurgulanmış, yeniden-üretimin sağlanmasında temel-taşıyıcı rolüne dikkat çekilmiş; tüm bunlar olurken medyanın karakterlerin esnekleşme, değişme, uyumlanma potansiyelini artırmadaki rolü sorgulanmak istenmiştir.

Kapitalizmin Esnek Yapısı

Dışsal bir etki ile geçici olarak yitirdiği biçimine, o etkinin ortadan kalkışı ile yeniden dönme potansiyelini nitelemek için kullanılan "Esneklik" (flexibility) kavramı, mecazi olarak da farklı yaklaşımlara açık, anlamı istenilen yöne çekilebilen, (düşünce, şey vb.) kesinliği, katılığı olmayan, bulanık, belirsiz, güvenilmez, her an değişebilen, uzlaşmaya eğilimli, anlaşması sorun olmayan kişilik yapısını tanımlamada da kullanılabilir. Yani olumlu ve olumsuz anlamlarda olmak üzere çift yönlü bir içeriğe sahiptir.

Esneklik, günümüzün iş hayatı, eğitim süreci, komşuluk ilişkileri, tatil, yolculuk süreci ve diğer tüm kişiler arası, kurumlar arası, kişi-kurum arası ilişkilerde baskın ve yaygın bir iletişim biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Richard Sennett "Karakter Aşınması" adlı kitabında bu kavram üzerinde özenle durarak, yeni-kapitalizmin esnek-insan'ın yaratılmasındaki rolünü irdeler. Buna göre ideal anlamdaki esnek-insan davranışsal olarak elâstikiyet gücüne sahiptir yani değişen koşullara uyum sağlayarak, koşullar olumsuz dahi olsa onlardan zarar görmez, zarar görmemeyi başarabilir. Ama Sennett'in vurguladığı gibi asıl belirleyici ve kritik süreç, kapitalizmin yeni işleyiş biçiminde cereyan eder. II. Dünya Savaşından sonra, ekonomisi gelişmiş olan ülkelerde 30 yıl boyunca istikrarlı, uzun-vadeli, sendikası olan, refah devletine dayalı yönetim biçimleri kurumsallaşmıştı. Bu dönemden sonra gelen süreç ise sözleşmeli, geçici, dönemlik işler, işçiler ve şirketler şeklinde işledi, işlemekte. Piramit biçimli hiyerarşilerin yerini, düz, esnek yapı, network türü, bürokrasisi az, ama oldukça çevik, daha kolay yeniden şekillendirilebilen yönetim biçimleri alıyor. Bu ise atama ve işten çıkarmaların açık ve belirli kurallara dayanmadığı, işteki görevlerin net tanımlı olmadığı süreçler anlamına geliyor; "network kendisini sürekli değiştiriyor." Günümüz kapitalizminin özellikleri, küresel piyasa ve yeni teknolojilerin kullanımından ibaret değil artık. Buna, başka bir değişim boyutunu eklemek gerekiyor: "Zamanı, özellikle de çalışma zamanını organize etmenin yeni biçimleri." Bu değişimin en önemli göstergesi, "uzun vade yok" sloganının modalaşması. 'Kariyer' olgusunun yok olması şeklinde de işleyen süreç, kişinin çalışma hayatı boyunca beceri ve bilgilerini sürekli çeşitlendirmesi, yenilemesi, değiştirmesi gerekliliği anlamına geliyor. Sürekli

iş ve yer değiştirmek, sürecin doğal bir sonucuna dönüşüyor (Sennett; 2005: 47, 20-22).

“Yeni ekonomi, zaman içinde oradan oraya, bir işten diğerine sürüklenen yaşantılardan besleniyor.” Bugünkü belirsizlik, tarihtekilerin aksine, büyük bir felaket olmadan gerçekleşmiş bulunuyor. “Belirsizlik güçlü kapitalizmin gündelik işleyişine sinmiştir. İstikrarsızlık normal durumdur.” Sıradan insan, girişimci olmak durumundadır artık; karakter aşınması kaçınılmazdır. Kafa karışıklığı ve kaygı sürekli hale gelmiştir. Sürekli değişim ise her anlamda sürüklenme ve savrulma demektir. İş hayatındaki değişim öylesine hızlıdır ki, piyasada bir işin ikinci yılında bir önceki yıl gibi yapılması olanaksızdır; hatta bazı alanlarda aynı işin sürdürülmesine katlanamayan bir dinamizm söz konusudur. Bir ekonomist değişmeye duyulan bu abartılı isteğin nedeninin “Sermayenin sabırsızlığı, yani çabuk kâr etme arzusu olduğunu belirtir.” Esneklik kavramı, kapitalizmin taşıdığı olumsuz anlamı silmek için kullanılmaktadır. Katı bürokrasiler eleştirilerek risk almanın getirileri vurgulanır ve esnekliğin insan hayatına daha çok özgürlük getireceği söylenir. Oysa gerçek olan, geçmişin kuralları kaldırılırken yepyeni ama daha incelikli, daha gelişkin, dolayısıyla daha zor uyum sağlanabilecek yeni iktidar ve kontrol biçimlerinin getirilmesidir. Bunların önemli bir diğer özelliği de, anlaşılmasının zor olmasıdır. Çünkü yeni kapitalizmin kendisi de okunması oldukça zor olan bir iktidar-rejimidir. Böylece aslında yeni ekonomi politikasıyla birlikte, özgürlüğe karşı duyulan arzu ve isteğe ihanet edilmiş olur. Giderek yayılan bir uygulama da kurumları kesin ve geri dönülmez biçimde dönüştürmektir ki bu yapılırken ister istemez bugünle geçmiş arasındaki süreklilik bozulur, tarihsel bağlar zayıflar. Yani modern esneklik biçimleriyle birlikte, gizli ve örtük bir iktidar-sistemi oluşturulur (Sennett; 10-30, 48-49).

Zygmunt Baumann da bu sürece vurgu yaparak kurumlarda yaşanan 'hükmeden ile hükmedilen arasındaki' her türlü özel, genel, günlük gözetleme ve denetlemeye dayalı doğrudan çarpışma süreçlerinin, “daha düzgün, daha ince, daha esnek ve ekonomik araçlarla yer değiştirdiğini” belirtir (Bauman; 2005: 21-22). Bu değişim trendi asıl olarak sermayenin hareketlerinde gözlenen bir şeydir. F. Jameson ABD'de ağır sanayiinin büyük oran-

da küçüldüğünü, besin ve eğlence sektörünün yanı sıra konumunu sürdüren tek sektörün "menkul kıymetler borsası olduğunu", bunun yeni-sömürgecilik ve küreselleşme süreci ile gelişen bir durum olduğunu açıklar. Bu bir nevi "sermaye uçuşu"dur. Daha verimli ve ucuz-emek olan bölgelere telaşlı yöneliş, kârlı yatırımlara ilişkin çılgınca bir arayış sürekli. Sermaye bir "yüzer-gezer" niteliğe bürünmüş, varlığını yeni bir bağlamda sürdürme gayretindedir. Fabrikalar, atölyeler ve üretim mekânları gözde yerler değildir artık. Birbiri ile rekabet eden endüstriler, ileri teknolojiye yönelen üretim alanları da öyle. Asıl olarak ve daha çok "spekülasyon, Derrida'ın belirttiği gibi, dünya çapında nesnesinden ayrılmış düşsel bir görüntüler geçidi içinde birbirlerine karşı aşık atan değer hayaletleri formu." Bu, çok açıktır ki, mali sermaye hareketidir ve kazançlarını ulusal ve uluslararası alanda kullanmaktadır (Jameson; 2005: 144-149).

Esnek Kapitalizm'den Esnek-Kişiliklere

Dünyalarımız insan yapısıdır ama Freud'un belirttiği gibi uygar hayatın en belirgin özelliği, insanlarda yarattığı huzursuzluk ve mutsuzluktur; bunun en önemli nedeni de sosyal hayatta bireysel özgürlüğün bastırılmasıdır. Uygarlığa uyum sağlamak, "devasa bir psişik bedel ödemek" anlamına gelir. Uygar kişinin ödediği bu bedeller yüzünden hastalıklı hale gelen karakteri toplumun kültürel fikirlerince ona dayatılan düş kırıklığının miktarını kaldıramadığı için nevrotik bir yapıya dönüşür. Zeminlerin kaygan, güvenilmez, değişken ve istikrarsız oluşu, bir "iğretlik" -deyim P. Bourdieu'nun- durumu yaratır. Geleceğe ilişkin şeylerin belirsizliği, akılcı tahmin ve plânların giderek zorlaşması, genel anlamda umudun azalmasına yol açar. Herkesin "potansiyel olarak gereksiz ya da değiştirilebilir olduğu" mesajı, herkesin saldırıya açık olduğu anlamını da içerir ve hayata geçirir. Hayatın pek çok alanında korku, bilince ve bilinçaltına işlemiş olarak varlığını sürdürür (Bauman; 2005; 58-59, 69-70).

İş hayatında mevcut ana odaklanma, kalıcılığın ve uzun hedefin gözden düşmesi, kısa vadeli ekonomik plânların öne geçmesi sürecin genel niteliği haline gelirken, "her an parçalanan veya süreklilikten yoksun olarak yeniden şekillen-

dirilen kurumlarda, karşılıklı sadakat ve bağlılık nasıl sürdürülebilir? Bunlar yeni, esnek kapitalizmin karakter konusunda karşımıza çıkardığı sorunlardır.” Bu süreç, dolaylı ya da dolaysız bir şekilde iş-dışı yaşantıyı da etkiler ve bağlılık, sadakat, güven, uzun-vadelilik yoğun bir aşınımına, erozyona uğrar (Sennett; 2005: 11, 22-23).

Kişi her an her yerde seri hareket edebilme, değişime hazır olma, sürekli risk alma, esnekliği öğrenme ve kabullenme, değişim potansiyelini hep artırma, uyumlanmayı ve muhalefet etmemeyi öğrenme, fazla düşünmeden ve kaygılanmadan karar verme, olaylardan fazla etkilenmeme, kendini çok hızlı toparlayarak iş hayatına çabucak dönme ve yavaş davranmayı tamamen unutarak yavaşlığın yetersizlik olduğunu, kaybediş demek olduğunu, hatta bazı durumlarda suçluluk demek olduğunu benimseme zorunluluğu ile yüz yüzedir. Sakin, huzurlu ve belki de -eğer eğilimi varsa- yavaş bir hayat sürdürme şansı, günümüz insanı için bir lüks, bir hayaldir. Rekabet, çekişme, yarışma, koşuşturma ve hızlı olma zorunluluğu hayatın her alanına sinmiştir. Özellikle kentlerde gündelik hayatın aktiviteleri yani ulaşım, çalışma, yemek yeme, gezme, bilgilenme, cinsel hayat, izleme, okuma, yazma, yürüme, düşünme, sanatla uğraşma, gezme vb. öncelikle “hızlı” olmak zorundadır. Yavaş yaşayan, çalışan, düşünen, gezinen insanın iş hayatında tutunma şansı giderek azalmaktadır. Amaçlanan, yapılması düşünülen ya da plânlanan şeyler hep olabildiğince kısa zamanda kotarılmalı, bir an önce başka şeylere başlanmalıdır. Bu nedenle Yavaşlık, çağımızın katlanamadığı, affetmediği bir hastalık ya da bir yetersizlik gibi nitelendirilir, muamele görür olmuştur.

Tüm bu süreçlere psikolojik anlamda katlanmakta oldukça zorlanan bireyin geldiği durumu Z. Bauman şöyle açıklamaktadır:

“Zihinsel depresyon -kişinin güçsüzlük, eyleme yeteneksizliği ve özellikle akılcı biçimde eyleme, hayatın getirdiği görevlerin üstesinden gelme yeteneksizliği duygusu- geç modern ve post modern zamanlarımızın simgesel kırıklığı haline gelir. ... Uyumsuzluk korkusu değil, uyum sağlamanın imkansızlığı. Sınırları ihlâl etme dehşeti değil, sınırsızlığın dehşeti” (Bauman, 2005: 59).

Bauman kitabında Ulrich Beck'in aşağıdaki çarpıcı sözleri ile düşünce-sini destekler:

“Solun toplumsal normlardan çıkan Şey, aşk ve yardım arayan, çıplak, korkutulmuş, saldırgan egodur. Kendini ve sevecen bir toplumsallığı ararken benlik cangılında kolayca kaybolur. ... Kendi benliğinin sisi içinde arayışını sürdüren birisi, bu tecritin, bu 'yalnızlığa hapsedilen ego'nun bir kitlesel hüküm olduğunu artık fark edemez” (Ulrich Beck, aktaran Bauman; 2005: 67).

Uzun vadeli tasarımların anlamını kaybedişi, insanın ayağının altındaki zeminin her an dönüyor olması, ilerinin ve geleceğın grlemeyişine neden olduğu için bu durum nihilizmin ve kinizmin de artmasına yol açar. (Bauman, 70) Psikiyatri ve Psikanalizin varlık nedeni burada ortaya çıkmaktadır. İnsana, yitirdiği birliği, aşkı, yaşama sevincini, paylaşımın mutluluğunu, ek-işmesiz bir hayatın güzelliğini sezinletmek ya da telafi edici duygular ve bakış açıları geliştirmesini sağlatabilmek. Ama asıl olarak ona başvuran bireyin ayakta kalıp, yıkılmamasını sağlamak. Bütün bir dünya, bütün bir toplum ve hatta bireyin çevresi, ailesi, dostları, iş arkadaşları değiştirilemeyeceği için geriye tek bir seçenek kalır: Bireyin kendini değiştirmek. Onun bakış açısını, hayata ve insanlara yaklaşım biçimlerini farklılaştırmak, esnekleştirmek. Ve bu yolla milyonlarca insan için hayatı katlanılabilir, sürdürülebilir kılmak; iş, okul, aile, eğlence hayatına tekrar dönmesini sağlamak. Yani bir anlamda esnek, değişken, belki de güvenilmez olabilen bireyler yaratmak. Esneklik bu nedenle günümüzün karakter yapılanmasında anahtar kavramlardan biri durumundadır. Sistemin devamı için olduğu kadar, bireyin o sistemde tutunabilmesi ve sistemin varlığının yeniden-üretimine katkıda bulunması için ona dayatılan bir kültürel oluşum biçimidir. Ve bireyin bu giderek karmaşıklaşan süreçten kaçma ya da farklı yaşam ve bakış biçimleri geliştirme Şansı hızla azalmaktadır.

Esnek-Kişilikler ve Medya

Televizyon, atom bombası ya da buhar makinesi gibi yeni teknolojilerin hayatımızı değiştirdiği, hatta “yeni bir dünya, yeni bir toplum ya da yeni bir

tarih evresini" getirdiklerinden söz eder insanlar. Bu tür ifadeler, dikkatten kaçabilir ama aslında tarih ve felsefenin en zor sorularını içinde barındırır. Ancak sadece barındırmakla kalmaz aynı zamanda bu sorunların maskelemelerine yol açarlar. Burada sorun yeni teknolojilerin tek başlarına bir neden olarak ele alınmalarının açıklayıcı olup olmayacakları sorunudur. Bu sorudan uzaklaşıldıkça açıklama zorlaşır ve yetersiz kalır. "eğer sorunlarımızın altında yatan ve sıklıkla onların yanıtlarını belirleyen 'neden' ve 'etki' kavramlarını toplum ve teknoloji, toplum ve kültür, toplum ve psikoloji kavramları ile bağlantılandırmazsak en kesin ve özgün bir araştırma bile yapay kalabilir" (Williams; 1975: 9).

Herbert Marcuse teknolojiyi bahsettiğimiz anlamda yani "toplumsal ilişkileri organize etme ve sürdürme (ya da değiştirme) yolu, baskın düşünce ve davranış örüntülerinin bir belirtisi, bir denetim ve egemenlik aracı"; tekniği de "otoriteryanizm olduğu kadar özgürlük, kıtlık olduğu kadar bolluk yaratabilecek üretim teknikleri" şeklinde açıklamakta (Marcuse; aktaran Kılıçbay; 2005: 29) bu sayede "teknolojiye tek boyutlu değil, ekonomi, kültür, siyaset ve gündelik yaşamı birleştirerek çok yönlü olarak bakmış" olmaktadır (Kılıçbay, 29). Bu yaklaşımdan da çıkarsanabileceği gibi medya ya da kitle iletişim araçları ne sadece araç'tırlar, ne sadece teknoloji, ne de teknik. Konumuz açısından bakarsak, karakterlerin esnekleşmesinde, ilk bakışta görünenden çok daha fazla etkiye sahiptirler.

Endüstri Devriminden sonra üretimin ve tüketimin kitlesel boyutlara ulaşması ile birlikte toplumun her alanında yaşanan köklü dönüşümler, insanla-insan ve insanla-nesnelere arasındaki ilişkileri de eskisinden çok farklı boyutlara ve biçimlere doğru dönüştürmüştü; eğitim kurumlarının, dini kurumların ve ailenin bireye söyleyecek şeyi giderek azalmıştır. "Yeni bilgi kaynakları ve yeni tür uyumlandırıcıların gerekliliği ortaya çıkmıştır." Bu aşamada I. ve II. Dünya Savaşlarının öncesinde ve sonrasında olmak üzere yeni toplumun ve yeni yaşam biçiminin gereksinimlerini karşılayabilmek için Kitle İletişim Araçlarından yoğun şekilde yararlanılmıştır (Williams, 1975: 22).

Öncelikle, kapitalizmin temel yapısal özelliklerinin kültürel alanda ve

toplumsal hayatta başat hale gelmesi olgusu söz konusudur. Kültür endüstrileri ve asıl olarak medya aracılığı ile oluşturulan kültürel üretim, "bireysel ve toplumsal ilişkilerin gerçekleştiği bu yapıyı, sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda sürekli dönüştürür." Bu nedenle medya endüstrileri, toplumsal süreçte ve özellikle ekonomik etkinlik alanında çok önemli bir yere sahiptir (Çakmur; 1998: 118, 120-121). Medyanın bireysel, kültürel ve sosyal yaşamda giderek daha fazla yer alması, enformasyon ve iletişim teknolojilerinin gelişimine, yani bir anlamda kapitalizmin gelişip karmaşıklaşmasına paraleldir. Aslında bu süreç karşılıklı işleyen bir niteliğe sahiptir. Medya da gelişip karmaşıklaştıkça kapitalizmde benzer bir sürece neden olur. Kültürel olgular, bu sürecin ana-ekseni diyebileceğimiz kısmında yer alır. Medya, kendisi de doğrudan artık-değer üreten bir endüstri olarak etkilediği alanları çoğaltmakta, böylece ağırlığını daha çok hissettirmektedir. Reklâm medyası yoluyla diğer endüstrilerdeki artık-değer artışına katkıda bulunması, kültür çeşitliliğinin diğer metaların çeşitlenmesine yol açması, etki alanını sürekli genişletmesine neden olmaktadır. Medya, günümüzün temel, işlevsel ihtiyaçlarının dışındaki "sembolik ihtiyaçların" yeniden-üretim boyutunun "temel-taşıyıcısı" konumundadır. Çünkü bu yeni, yapay, acil olmayan ihtiyaçlar, talepler, yeni endüstriler ve üretim faaliyetleri anlamına gelmektedir (Çakmur; 1998: 112, 121-122).

Medya, bireye, ne istediğini biliyormuş gibi hitap ederek onu sürekli, seçme talepleri ile yüz yüze bırakır: Hangi kitabı, elbiseyi, televizyon programını, tatil yerini, yiyecekleri istediğini. Ancak, temelde, "yeni-medya özneyi neyi istediğinin bilgisinden radikal bir biçimde mahrum bırakır. Ne istediği sürekli söylenmesi gereken, bütünüyle şekillendirilmeye açık bir özneye hitap eder" (Zizek; 2002: 195). Bir Efendi olarak ana işlevi, özneye ne istediğini söylemektir. İstenmesi beklenen şeyler de çoğunlukla egemen kültürel semboller ve ilişki biçimleridir. Çünkü medya toplumdaki diğer egemen yapılarla bağlantılar içindedir ve bu yapıların ideolojisini, değerlerini sürekli iletir, kullanır. Kitle iletişim sürecinin çözümlenmesi de bu bağlantıların açılması ile olabilir. Medyadaki her türlü ileti ya da metin "hem bir emtia hem de sosyal bilincin yönetimi özelliklerini doğrudan taşır." Bu nedenle içerik çözümlenmeleri kadar, içeriklerin üretim tarzları ile bağlantı-

s-
y-
rı
o-
re
al
ji-
ıa
la
ü-
d-
ği
m
n-
ki
e-
m
ıl-
ıa
li,
g-
z-
s-
z-
ıe
ın
e-
ni
n-
m
ıu
tı-

sının kurulması da önemlidir. (Erdoğan, Alemdar; 2002: 381) Bu bağlantıların hep farkında olan W. Mills Kitle İletişim Araçlarının günlük hayatımızın her alanını nasıl etkilediğini anlatmakta, dış dünyayı onun verdiği gözlüklerle gördüğümüzü vurgulamaktadır. Hatta kitle iletişim araçları sadece dış dünyayı değil, kendimizi nasıl görmemiz gerektiği konusunda da hepimizi yönlendirmekte, 'ne-nasıl olmalı' konusunda telkinler vererek özentiler yaratmakta ve teknikler öğütlemektedir. Bu nedenle Mills'e göre özel-hayat Kitle İletişim Araçlarıncı deforme edilmiştir. Ufuk açıcı olmaktan çok kitleleşmeye eğilim yaratmakta, bir tür "psikolojik bilgisizliğe (cehalete)" neden olmaktadır (Mills; 1974: 436, 440-441). Karşılıklılık gerçek anlamda kurulmadığı için bugünkü medyatik ortamlar "bir tür dilsizlik getirmekte", iletişim araçları olmalarına rağmen iletişimi olanaksızlaştırmakta, "bu, kendisini bireyleş(eme)me olgusuyla" dışa vurmaktadır. Kültür bağlamında asıl üstünde durulması gereken şey bu olgudur (Kahraman; 1999: 141). Benim "kişiliklerin esnekleşmesi" olgusunda dikkat çekmek istediğim nokta da budur: Bireyleşememe.

Sürekli değişmekten ve değişmek zorunda kalmaktan karakterlerin oluşmaması sorununda çok önemli etkisinin olduğunu düşündüğüm diğer bir medya gerçeği de belleksizleştirme yöntemidir. F. Jameson'ın da vurguladığı gibi tarihin anlamının yok oluşu, toplumsal sistemin geçmişi koruma yeterliliğini kaybetmesi, geleneklerin yok olduğu "kalıcı bir bugün içinde ve bitmez tükenmez bir değişim içinde yaşama." Sadece Nixon ve Kennedy'yi hatırlamak bile, medyanın haber tüketiminin nelere yol açtığını görmemizi sağlayabilir.

"İnsan, haber medyasının asıl işlevinin, böylesi yakın dönem tarihsel deneyimleri geçmişe olabildiğince hızlı bir şekilde göndermek olduğunu söyleme isteği duyuyor. Medyanın habersel işlevi, bu yüzden bizim unutmamıza yardımcı olmak, tarihsel unutkanlığımızın gerçek faileri ve mekanizmaları olarak hizmet görmektir (Jameson; 2005: 31).

Haber, bilgi, reklâm ve her türden ileti bombardımanına maruz kalan günümüz toplumlarında daha öncekini hatırlama şansı çok çok azaltılmıştır. Kıyaslama, değerlendirme, eleştirme olanağı bireyin ve kitlelerin elin-

den alınmış gibidir. Çünkü hep en son, en yeni, en güzel, son dakika, canlı haberler/bilgiler önemlidir. Bunlar izlenirken/dinlenirken yanı başındaki biri ile bile paylaşamaz; çünkü bir haberi, reklâmı hemen ardından gelen diğerleri izler. Böylesine hızlı, sürekli, çok sayılı bir akışa dayalı medya karşısında yaşanan algılama şekli, derinlikli ve nitelikli algılamadan çok, hızlı ve sayıca fazla haberi algılama biçimindedir. Hızlılık, pek çok şeyin ömrünü de kısaltır beraberinde. Sorunlar tarihsiz ve tek yönlü olarak algılanır. Gündem hep değişmek ve yenilerine yer açmak durumundadır. Yeniler geldikçe tarihi süreç anlamını kaybeder, geçmiş bellekten silinir. Bugün ile ilgilenme ön plâna geçerken, güne hakim olma, tarihi etkileme ve denetleme gibi yarılsamalı psikolojiler içine de girilebilir. Burada sorun sansür ya da bilgi manipülasyonu değil, işitileni, görüleni, okunanı seçmeye izin vermeyen bir ileti yüklemesidir. Bellek ve bilgide bu nedenle zayıflama olmaktadır. Kitleler açısından da, birey açısından da süreç bu şekilde işlemektedir. Belleksizleşme, unutma-eğilimi o kadar yaygın bir sorundur ki, günümüzün sözde enformasyon toplumu, bellek ve tarih bilgisi açısından sözlü kültüre dayalı toplumların çok çok gerisinde bulunmaktadır. Sözlü gelenekler “insanların dillerini, kültürlerini ve tarihlerini yüzyıllar boyunca canlı tutmasını” sağlamış, sözlü tarih ve geleneğin silinmesi ise, “tarihi yargılama yeteneğimizi elimizden almıştır.” Bu süreçte çok önemli etkisi olan ve herkesin bildiği bir şey de, görsel ve işitsel iletinin, yazılının ötesine geçmiş olmasıdır. Bunda haber satma ve kâr etme bağlantısının etkisini de göz ardı etmemekte fayda vardır çünkü mantık vakit-nakit ilişkisine göre işlemekte, özellikle son yıllardaki borsa hareketleri ve finansal piyasa stratejileri, kayıp-kazanç durumlarını belirleyici hale getirmektedir. Konumuza dönersek, burada amaçlanan şey, tarih bilinci yetersiz ya da çok az olan bir bireyi ve toplumu yönetmenin ya da yönlendirmenin oldukça kolaylaşması, eleştirelliğin törpülenmesi, kurulu düzenden memnun kalmanın sağlanmasıdır (Vassaf; 2005: 91-94).

Bellek yitimine kaçınılmaz bir şekilde yol açan belirleyici bir başka etmen de kitle iletişim araçlarının haberi, bilgiyi, reklâmı ya da yeni her türden iletiyi tutarlıktan yoksunlaştırıp atomlaştırarak, parçalayıp dağıtarak sunması, bunu başat iletişim tarzına dönüştürmüş olmasıdır. Çünkü Mo-

li
i-
i-
i-
e
e
m
i-
le
i-
gi
ir
i-
k-
le
ılı
in
a-
zi
ir
la
y-
ın
u-
ç-
ö-
ü-
15:

it-
ir-
ak
o-

derne dönemle birlikte öğeleri arasında bütünlük ve tutarlılık olan bir iletişim biçimi olan öyküleme (narration), öykü anlatma, bir iletişim biçimi olmaktan çıkmıştır. Dolayısıyla her türlü algılama biçimi de buna uygun olarak evrilmiş ve atomlaşmıştır. Gerçeklik, sahip olduğu bütünlüğünü, birliğini kaybetmiş konumdadır. Tüm bunlardan doğrudan etkilenen birey için günümüzde karakter oluşturma ve koruma, ciddi ve çözümlenmesi zor bir sorun haline dönüşmüştür. Bu sorunun büyümesindeki bir diğer etmen de gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri ile insanın mahrem hayatının kolaylıkla gözlenebilir, dinlenebilir, kaydedilebilir, açıklanabilir, duyulabilir, hatta tekrar tekrar izlenerek seyirlik bir nesne haline getirilebilir duruma gelmiş olmasıdır. Söz konusu teknolojilerle mahrem hayat alanları hızla daralmış, hukuksal alanda tanınan mahremiyet-hakkı, fiili olarak giderek anlamını ve geçerliliğini yitirmiştir çünkü mahremiyeti koruma şansı kalmamıştır. Özel sağlık bilgileri, ekonomik durum bilgileri, aileye ilişkin bilgiler, kurum içi ilişkilerin bilgileri, telefon dinleme cihazları, e-iletleri okuma, yazılı-kayıt sistemleri, kamera ile izleme yöntemleri, alıcı ile dinleme yöntemleri gibi yöntemlerle oldukça kolaylaşmıştır ve bunların dağıtımını da denetlemek olanaksızdır (Yüksel; 2003: 76-77). Özellikle kentlerdeki kamusal alanlarda birey büyük oranda gözetilir, dinlenir, izlenir ve kaydedilir durumdadır.

Günümüzde birey, birey olarak kendine ait değildir ve bunun yarattığı gerilimle yaşamayı, ayakta kalmayı öğrenmek zorundadır; hatta sürekli yeni yöntemler bulmak, bunları inceliklerle uygulamak, geri dönüş olasılıklarını en başından öngörebilmek, dozajlarını ayarlamak, hatalarını olabildiğince azaltmak ya da mümkünse hata yapmamak, hata yaptı ise bunların göze batmamasını sağlamak zorundadır. Tüm bir kişilik yapılanması bu ince hesapların, ince dengelerin çevresinde kurulabilir olmaya doğru gitmiştir, gitmektedir. Yani hesapçı, her türlü yararı-zararı önceden tahmin etmesi gereken, ince eleyip sık dokuyan kişiler olmaya doğru....

Zizek'in belirttiği gibi "Efendi ihtiyacı, öznenin kafa karışıklığına cevap olarak, o ne istediğini bilmediği için ortaya çıkar." Ancak yine Zizek'e göre çağdaş batı toplumlarında Efendi işlevi (sibermekânda) çökmüş ya da askıya alınmıştır. Bu durum ise özneyi kişisel arzuları karşısında ciddi bir sorunla yüz yüze bırakır. Bu sorun, seçme yükünün sorumluluğunu taşımak-

tır. Seçilebilecek çok fazla şey olması öznenin omuzlarında "tam bir haki-
miyet kurar ve seçim fiilen ortadan kalkar. -yerine sadece sureti geçer."
"Simgesel efendi işlevinin askıya alınması, sibermekân evreninin ufkunda
ana hatlarını belli belirsiz seçtiğimiz Gerçeğin can alıcı özelliğidir." Bunu
yaratan şey, ortamın "boş olması değil, aşırı dolu olmasıdır." Zizek bu olgu-
lara dikkat çektikten sonra hemen ardından sorar. "sibermekândaki boş-
lukların aşırı doldurulmasına verilebilecek olası tepkilerden biri de enfor-
masyon iştahsızlığı (gerçeğin mevcudiyetini tıkadığı için enformasyon al-
mayı ümitsizce reddetmek) değil midir?" (Zizek; 2002: 195-198) Yüzlerce,
binlerce televizyon ve radyo kanalının sürekli yayın yaptığı, sayısız haberin,
reklâmın, filmin, programın vb. yayınlandığı, milyonlarca sitenin dünyanın
her yerinden her an izlenebilecek şekilde düzenlendiği bir iletişim dünya-
sında yaşarken, -Türkiye'de bu süreç daha yavaş bile olsa- Zizek'in vurgu-
ladığı noktaları göz ardı etmek olanak dışıdır.

Kitle iletişim araçlarının organize bir kurum iken, onu izleyen-kullanan
bireyin yalnız ve dağınık olması, savunmasızlığı ve güçsüzlüğü beraberinde
getirir ve kitle iletişim araçlarına direnme olanağını azaltır. Kitle iletişim
araçlarını elinde tutan az sayıda ama çok güçlü çevrelere karşı her hangi
bir savaşı tek başına sürdürmek bu çevrelerin dışındaki insanlar için gide-
rek zorlaşmıştır. (Mills; 1974: 440) Mills'in dikkat çektiği bu olgu bugün da-
ha fazla geçerlilik kazanmış durumdadır. Bunun bilinmesi ise birey açısın-
dan baktığımızda beraberinde hak aramada yılgınlığı, vazgeçiş, kendini
dizginlemeyi, hak ihlâllerine karşı kabullenir olmayı, görmezlikten gelmeyi,
daha ileri aşamada etkilenmemeyi ve etkilenmemeyi-öğrenmeyi getirir. Ya-
ni konumuz açısından vurgularsak, esnek-insan olmayı getirir. Esnekliği
öğrenmek duyum eşiğini değiştirmek ya da hissetmemeyi öğrenmek türün-
den bir zorunluluğa dönüşmüştür. Kazanmak olduğu kadar kaybediştir. Ha-
yatta kalmak, ama bunu kişiliğinden, ilkelerinden, değer ve inançlarından
tavizler verip, vazgeçerek yapmaktır.

Kişisel anlatım özgürlüğünün yerini tecimsel anlatım özgürlüğünün aldı-
ğı günümüzün geç kapitalizmi ya da A. Mattelart'ın deyişi ile "bütünleşmiş
dünya kapitalizminde" (Mattelart; 1995: 322) Kitle iletişim araçları ile ve eği-
tim kurumları ile, kitlelerin hayata uyum kapasitesini yani karakterlerin es-

nekleşme potansiyelini artırmak temel alınır; entelektüellik, bilgi birikimi ya da tutarlı karakter-yapılanmasını sağlamak değil. GÜdümlenme ve yönlendirmenin bu denli etkili olmasının nedeni, bu çok taraflı etkileme sürecidir (Mills: 446). Savaş yıllarında büyük oranda sarsılmış bulunan güveni tekrar oluşturabilmek için kanaat yöneticileri yeni sloganlara sarılmışlar, bireylerin ve toplumların yaşantısını daha yakından incelemeye girişmişler ve kişisel-ikna yöntemlerinin önemine vurgu yapmışlardır. "Güdümlenme"ye iktidarın örtülü şekilde kullanılışı olduğu için başvurulmuştur. Çünkü bir açık-iktidar türü olan otorite, gizlenmeye gerek duymaz. Güdümlenme ise etkilenenlerin gözüne çarpmadan, gerçek amacını, kaynağını ve niteliğini saklayarak yapıldığı için daha yaygın ve etkili olarak kullanılabilmiştir (Mills: 443-444). Kitle iletişiminin belirli bir egemenliğe bağlı karmaşık yapısı, dönüşümlü olarak üretim, dolaşım, dağıtım, tüketim ve yeniden-üretim süreci olarak işlerken, üretim her aşamada farklı biçimlere dönüşür. Bu süreçlerde yer alan, belirli hiyerarşilere göre düzenlenmiş "tercihli anlamlar", "kültürel doğallık ile bezenmiş sağduyu görünümünde karşımıza çıkarlar." Bu denli karmaşıklaşmış bir süreçle yüz yüze kalan bireyler için " 'Herkes mesajı işine geldiği gibi alır' demek sorunu çözmeye yetmemektedir" (Türkoğlu; 2003: 64-66).

İnternet Karşısında Özne

"Paul Virilio sanal gerçekliğin sunduğu mesafe kavrayışının varlığın köklerinden koparılması, de-lokalize edilmesiyle sonuçlandığını ve günümüzün tipik modern insanının, ekranın diktatörlüğüne mağlup olarak sessizliğe mahkûm edildiğini iddia etmektedir" (Kılıçbay; 2005: 24). Birey açısından internet, karşısında diktatörlüğün açıkça hissedildiği ya da sessiz kalınan bir ekran gibi görünmemekte ve diğer iletişim araçlarından farklı olarak, getirdiği olanakların Atina tipi bir sınırlı-demokrasi ortamının benzeri olup olmadığı tartışılmaktadır. Hatta 1992'de Michael Hauben net-yurttaşları anlamında "netizen" kavramını icat etmiştir. İlk bakışta hiç kimsenin ve hiçbir sınıfın mülkiyetinde olmadığı düşünülen internet, (Kılıçbay: 23 ve 27) Halil Nalçaoğlu'nun makalesinde değindiği gibi Batı toplumlarında bir tür anayasal koruma altındadır -buna internet voyörizmi yani internet por-

nografisi de dahildir- ve her türlü öznelarasası (intersubjectivity) alış-verişin gerçekleşmesi mümkün kılınmıştır. Ancak burada internetin gerçek ve imge dünyası arasındaki kopukluğu radikalize etmesinden kaynaklanan "öznenin ortadan kaybolması" sorunu söz konusudur. Çünkü internet kullanıcılığı özneyi duygulanımsal olarak etkin şekilde siler. Sosyal bilimler için çok cazip bir ortam sunmaktadır ama kullanıcıları "kalın bir anonimlik duvarı arkasına gizleyebilmekte", bu ise olumlu ve olumsuz farklı içerikler taşıyabilmektedir. En büyük sorun, özneye sürekli, istediği her şeyi yapabileceği söylenirken, "öznenin ne istediğini bildiği varsayımının giderek zayıflamasıdır." İnternet ortamındaki "çağdaş tekno ahlâk", kullanıcıları sürekli bağlantıda kalmaya ve çok özel bilgi, duygu ya da durumlarını hiç yüzünü görmediği insanlarla paylaşmaya çağırmakta, bu durum özneyi belirsizliklerle yüz yüze bırakmaktadır. Yapısı bakımından fantaziye uygun bir ortam sunarken, bakışın geri dönüşünün olanaksızlığı ve öznenin gizli, görünmez oluşu, görülmeden seyretme pratiklerini ve röntgencililiği beslemektedir. Erişim kolaylığı ve nicel zenginlik sağlaması da bu süreçte çok önemli bir etmendir (Nalçaoğlu; 2005: 57-59, 63, 83).

Kevin Robbins bu ve benzeri olumsuz yanlarından dolayı interneti içine kapanık, yalnızca kendine gönderme yapan, bu nedenle hiçbir zaman gerçek hayattan daha iyi olamayacak bir arena olarak değerlendirir (Robbins; aktaran Kılıçbay: 22). Nalçaoğlu Zizek'in daha önceki sayfalarda geçen "enformasyon anoreksiyası*" deyimine dikkat çekerek öznenin daha fazla bilgi istemediğini, çünkü buna dayanamaz hale geldiğini vurgulamaktadır:

"Aşırı seçme şansı seçmenin imkânsız olduğu bir çağın kapılarını aralıyor. ... Şekerçi dükkanından gizlice şeker aşırmanın hazzının yerini şeker fabrikasında kapalı kalmanın anlamsızlığı almıştır" (Nalçaoğlu: 84).

Böyle bir ortamda öznenin durumu bana Foucault'nun Büyük Kapatılma terimini çağırıştırıyor. Bir tür açık-hapishane.

Bu açık-hapishanede çok sayıda spekülasyon üreten Kültür Endüstrisi için yöneldiği milyonlar Adorno'nun deyişi ile yapılan hesabın nesnesi konumundadırlar, öznesi değil. Bu nedenle şu vurgu da çok anlamlıdır:

"Medya, ne kitleler açısından, ne de iletişim teknikleri açısından temel önemde bir sorundur. Ama kitlelerin yöneticilerinin sesinin temel sorundur" (Adorno: 1991: 86).

Sonuç

Bu yazıda "Esneklik" kavramı temelinde günümüz geç kapitalizminin işleyişinde esnekliğin ne denli hayati bir önem taşıdığı dile getirilerek, bunun bireylerin karakter oluşumundaki dolaylı ya da dolaysız izdüşümlerine değinildi ve son olarak da Esnek-İnsan'ın oluşum sürecinde Medya'nın etkisi açıklanmaya çalışıldı.

Bireysel ve sosyal gerçekliğin yeniden-kurulmasında iletişim sürecinin ve iletişim biçimlerinin giderek artan önemde etkilerinin olduğu kuşku götürmez bir gerçekliktir. Armand Mattelart, bir söyleşisinde dünyadaki iletişim sisteminin 1998'den itibaren radikal biçimde değiştiğini, "telekomünikasyon sisteminin tamamen kuralsızlaştırıldığını" kamusal telekomünikasyon hizmetlerinin rekabete açıldığını, özelleşmenin arttığını, bu yolla farklı iletişim araçlarına aynı anda sahip olan büyük grupların oluştuğunu ve ardından bunların hem ağ operatörlerini hem de içerik endüstrilerini tek bir alanda topladıklarını açıklamaktadır. Diğer ekonomik alanlarda da benzer yönde yaşanan ve adına küreselleşme denilen bu süreç aslında son derece dışlayıcı ve yoksulluk, adaletsizlik üreten bir kapitalizm modelidir. Zengin ve fakir ülkeler arasındaki uçurumun giderek büyümesi, saldırgan ve savaşçı uygulamaların çoğalması, yeni muhalefet, protesto ve başkaldırı biçimlerini ortaya çıkarabilmektedir. İktidar sahiplerinde her zaman görülen, toplumu ve bireyi denetleme ve gözetleme arzusu, günümüzün iletişim teknolojileri ile hayatın tüm alanlarına yansıtılmış, zengin ülkelerin vatandaşları bile terörizme karşı mücadele gerekçesi ile yeni otoriter düzenlemelere ve hatta kendilerinin kontrol edilmesine ses çıkaramaz duruma gelmişlerdir (Mattelart; N. Tatal ile söyleşi- 2002: 160-161, 173-174).

Bu 'ses çıkaramama' yani muhalefet edememe, gerçek düşünceyi dile getirememe, farklı şeyler söyleme vb. iş hayatında, iş dışı yaşamda öylesine içselleşmiştir ki, bununla barışık yaşamayı öğrenmenin diğer adı "esnekleşme" olmuştur; yani değişim ve uyum potansiyeli.

Olumlu bazı özellikleri içinde taşısa da, bu yazı ile dikkat çekildiği üzere, esnekleşen insan'ın kişiliğindeki aşınma riskleri ve durumları ve Medyanın bu kültürel, psikolojik, sosyolojik süreçteki etkileri göz ardı edilemeyecek boyutlara ulaşmıştır. Bu etkiler önemlidir çünkü medya, özellikle televizyon, dünyadaki tüm endüstriyel alanlar için, sermaye sahipleri için, her türlü piyasa hareketi için vazgeçilmezdir ve bu vazgeçilmezliğin derecesi günden güne artmaktadır. Çünkü global düzeyde enformasyon yani bilgi iletişimi, dolaşımı aşamalarında medya başlı başına bir güç merkezi ve diğer taraftan da bir endüstriyel alandır.

Üretim, dağıtım, tüketim, iletişim biçimleri, sosyo-kültürel hayat, bireysel-karakter oluşumu süreçleri tek başlarına ele alınamayacak, zincirleme bir şekilde birbirine bağlı olan süreçlerdir. Karmaşıklıkların ve muğlaklıkların fazla olduğu bu sürecin anlaşılmasında da esneklik, anahtar kavramlardan biridir.

Kaynakça

Adorno, Theodor (1991) *The Culture Industry (Selected Essays on Mass Culture)* First Published by Routledge, London- England

Bauman, Zygmunt (2005) *Bireyselleşmiş Toplum*, Çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul

Çakır Aydın, Mukadder (2005) "Bir İletişim Sorunu Olarak Artan Yalnızlık, Yitirilen Uzet ve Medya", *Medya Eleştirileri- Toplumsal Etkiler, Derleyen: Can Bilgili, Beta Yayınları, İstanbul, ss.11-23*

Çakmur, Barış (1998) "Kültürel Üretim Ekonomisi - Kültürün Metalaşmasında Genel Eğilimler", *Kültür ve İletişim Dergisi, Culture&Communication, Sayı: 1/2 , Ankara, ss.112-148*

Erdoğan, İrfan; Alemdar, Korkmaz (2002) *Öteki Kuram*, Erk Yayınları, Ankara

Jameson, Fredric (2005) *Kültürel Dönemeç*, Çev. Kemal İnal, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara

Kahraman, H. Bülent (Kasım-Aralık-Ocak 1999) "Türkiye'de Kültürel Söylem Kurguları: Kopuştan Eklemlenmeye ve Geleneksizliğin Geleneği", *Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Yıl:3, Sayı:9, ss.125-141*

Kılıçbay, Barış (2005) "Bir Teknoloji Söyleminden Parçalar: Enformasyon ve İletişim Teknolojileri Kuramlarına Tarihsel Bir Bakış", *İnternet, Toplum, Kültür, Derleyen: Mutlu Binark, Barış Kılıçbay, Epos Yayınları, Ankara*

Mattelart, Armand (1995) *Beyin İlgfal Şebekesi*, Çev. Su Gürbüz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul

Mills, C. Wright (1974) *İktidar Seçkinleri*, Çev. Ünsal Oskay, Bilgi Yayınları, Ankara

Nalçaoğlu, Halil (2005) "İnternette Röntgencilik: Çağdaş Ahlâkın Öznesi Üzerine", *İnternet, Toplum, Kültür, Derleyen: Mutlu Binark, Barış Kılıçbay, Epos Yayınları, Ankara, ss. 53-85*

Schaap, Rob (2001) "Can Media Policy do Without 'Culture' and 'Society'?", *Kültür ve İletişim Dergisi, Culture&Communication, Sayı: 4/2, ss.55-83*

Sennett, Richard (2005), Karakter Aşınması, Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri, Çev. Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul

Tunç, Aslı (2005) "Yurttaşlık Hareketi Bir Klik Ötede mi? Küresel Direnç Platformu Olarak İnternet", İnternet, Toplum, Kültür, Derleyen: Mutlu Binar, Barış Kılıçbay, Epos, Ankara, ss.139-152

Tural, Nilgün (2002) "Armand Mattelart'la Söyleşi", Kültür ve İletişim Dergisi, Culture&Communication, Sayı: 5/1, ss.157-178

Türkoğlu, Nurçay (2003) Kitle İletişimi ve Kültür, Naos Yayınları, İstanbul

Vassaf, Gündüz (2005) Cehenneme Övgü, İletişim Yayınları, İstanbul

Yüksel, Mehmet (2003) "Modernleşme ve Mahremiyet", Kültür ve İletişim Dergisi, Culture&Communication, Sayı: 6/1, ss.76-108

Williams, Raymond (1975) Television, Technology and Cultural Form, First Published by Schocken Books, New York, USA

Zizek, Slavoj (2002) Kırılgan Temas, Slavoj Zizek'ten Seçme Yazılar, Haz.:Bülent Somay, Tuncay Birkan, Çev: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul